

Natura 2000 leidt tot aanpassingen beheer in De Wieden

foto's Ronald Messemaker

De Wieden maakt onderdeel uit van het Nationale Park Weerribben-Wieden en is aangewezen als Natura 2000-gebied. Van de iets meer dan 8000 hectare die De Wieden groot is, beheert Natuurmonumenten er 6000. Je zou verwachten dat de aanwijzing het gevolg is van het huidige beheer. Of zou het zo kunnen zijn dat de aanwijzing leidt tot aanpassingen in het beheer? Een kijkje in de keuken van Natuurmonumenten en hun gevoerde beheer in De Wieden in relatie tot de Natura 2000-doelen.

— BART DE HAAN, NATUURMONUMENTEN

Uit de aanwijzing blijkt dat De Wieden zeer gevarieerd is: het gebied is aangewezen voor maar liefst acht habitats, voor 24 vogels (waarvan de helft broedvogel en de andere helft wintergasten) en voor elf overige soorten (zie tabellen). Tot de overige soorten behoren vijf vissen, een waterslak, een libel, een dagvlinder, een waterkever, een mos en een vaatplant. Voor sommige van deze soorten geldt een behoudopgave, voor andere een herstelopgave. Voor vogelsoorten is een aantal als doelstelling geformuleerd.

Weten wat er is

Om de doelstellingen van Natura 2000 te behalen, zul je eerst moeten weten wat er nu is. Waar zitten de soorten precies en waar liggen de habitats. Omdat het toch tijd was voor een nieuwe vegetatiekartering - de laatste kartering was al meer dan 10 jaar oud - heeft Natuurmonumenten besloten om de hele Wieden te karteren, waarbij alle habitattypen apart zijn onderscheiden. Omdat vanuit Programma Beheer alleen de

monitoring van botanisch (of faunistisch) interessante natuurtypen vergoed wordt is de keuze om alle wateren, de ruige rietlanden en de bossen te karteren financieel gezien geen logische keuze. De kans dat hier zogenaamde 'pluspakketten' zouden worden aangetroffen is zeer gering. Ook vanuit de sturing in het beheer zijn dit minder interessante typen. Maar vanuit Natura 2000 is het wel een logische keuze om de wateren, ruige rietlanden en bossen te karteren. Hier kunnen tenslotte habitattypen liggen waarvoor De Wieden is aangewezen (zie kader). De provincie heeft dan ook meebetaald om in een keer de hele Wieden te karteren. Nu de kartering klaar is, is precies bekend waar alle habitattypen liggen.

Verreweg de meeste (vogel)soorten van de aanwijzing werden al gemonitord, maar naar bijvoorbeeld de groenknolorchis en de gestreepte waterroofkever heeft in het kader van Natura 2000 gericht onderzoek plaatsgevonden. Van de laatste soort zijn slechts drie exemplaren aangetroffen, maar omdat er maar een zeer klein deel van De Wieden is onderzocht (er zal nog geen promille zijn onderzocht van de 1500 hectare open water en 800 kilometer sloot) is de verwachting dat dit dier zich op veel meer plaatsen zal bevinden.

Relatie habitats en soorten

De habitattypen waarvoor De Wieden is aangewezen blijken veelal een relatie te hebben met de soorten waarvoor De Wieden is aangewezen. Zo profiteren de grote en kleine modderkuiper, de bittervoorn, de platte schijnhoren en de gevlekte witsnuitlibel van een toename van 'Meren met krabbencheer'. En zo zullen de groenknolorchis en de grote vuurvlieder profiteren van een toename van het 'Overgangsen trilveen'. Hieruit blijkt dat er niet voor alle soorten een aangepast beheer moet plaatsvinden, maar dat kan worden volstaan met het beheer op habitattypenniveau.

Huidige beheer in De Wieden volstaat

Het blijkt dat het beheer van De Wieden al voor een groot deel al was gericht op het instandhouden van de habitattypen waarvoor De Wieden is aangewezen. De meeste schrale vegetaties, zoals trilvenen, vochtige heiden en blauwgraslanden werden bijna allemaal al zomers gemaaid. Het beheer op deze habitattypen zal dan ook gecontinueerd worden. Aandacht die er al was voor verdroging en verzuring, iets waar deze schrale typen erg gevoelig voor zijn, zal nu alleen maar groter worden. De verwachting is dat door de Natura 2000-aanwijzing er voor deze typen makkelijker geld is binnen te krijgen voor de optimalisatie van het beheer. Het kan bijvoorbeeld nodig zijn om greppels aan te leggen. Deze voorkomen verzuring door de afvoer van regenwater. Wanneer de verdamping groot is, voeren de greppels juist water aan, zo worden de terreinen behoed tegen uitdroging.

Beheer overgangsvveen deels aangepast

De meeste overgangsvvenen (ook wel veenmosrietlanden geheten) in De Wieden worden momenteel in de winter

gemaaid. Voor overgangsvvenen is zomermaai-beheer een duurzamere vorm van beheer (zie kader). Het zou dan ook wenselijk zijn om alle overgangsvvenen in zomermaai-beheer te nemen. Dit kan als de rietsnijders vrijwillig meewerken. Natuurlijk zullen die dit alleen doen als er een redelijke vergoeding tegenover staat. Bij zomermaai-beheer zijn zij tenslotte hun product riet kwijt. De mogelijkheid om de rietsnijder tot een omschakeling te bewegen komt echter niet vanuit Natura 2000, maar vanuit Programma Beheer. Krijgt een rietsnijder voor veenmosrietland € 901,31 per hectare per jaar, voor rietcultuur is dat maar € 182,16. Maar Programma Beheer eist niet dat veenmosrietland zomers gemaaid moet worden. Dus veel rietsnijders willen wel veenmosrietland aanvragen, maar dan wel 's winters blijven maaien. Natuurmonumenten heeft geen middelen om de rietsnijder te verplichten om zomers te gaan maaien, maar in alle gesprekken met de rietsnijders is het tot nu toe toch gelukt om bijna 80 hectare veenmosrietland zomers te gaan maaien. Dit komt niet alleen het habitatype zelf ten goede. Het zal ook bijdragen aan een grotere landschappelijke openheid. Dit zal het leefgebied van bijvoorbeeld de bedreigde zilveren maan sterk kunnen vergroten.

Galigaanmoeras en hoogveenbossen

Galigaan was vroeger vrij algemeen in De Wieden. Uit de laatste vegetatiekartering bleek dat galigaan inmiddels zeldzaam is. Er zijn nog 50 groeiplaatsen over. Veel van deze groeiplaatsen bestaan uit één pol. Naast dat de waterkwaliteit zeker een rol zal spelen, is de achteruitgang van galigaan waarschijnlijk voor een belangrijk deel te danken aan het beheer. Dat beheer is te intensief (galigaan kan niet goed tegen jaarlijks maaien) of te extensief (de groeiplaats verbotst). Nu bij de vegetatiekartering precies bekend is geworden waar galigaan groeit, kan het maai-beheer gericht worden aangepast. De verwachting is dat eens in de 4-10 jaar maaien volstaat. Het beheer van de grotere groeiplaatsen zal waar mogelijk in die richting worden aangepast en nauwlettend worden gevolgd.

Hoogveenbos hoeft niet beheerd te worden. Het ontstaat op locaties waar regenwater blijft staan op de veenbodem. Nu de ligging van het hoogveenbos bekend is (ook van verdroogde vormen van dit habitatype), zal per locatie moeten worden bekeken of er sprake is van verdroging en of deze kan worden aangepakt. Dit kan met een slotennetwerk. Sloten zorgen voor de aanvoer van water en daarmee voor een hoger grondwaterpeil in de veenbodem. Hierdoor zakt het regenwater minder diep weg en wordt verdroging voorkomen. Het belangrijkste met betrekking tot het hoogveenbos is dat het nu bekend is dat dit bijzondere bostype aanwezig is in De Wieden. Het zal in het verleden meer dan eens gebeurd zijn dat hoogveenbossen zijn gesneuveld voor de aanleg van petgaten! Dit zal nu in de toekomst niet meer gebeuren.

De recente kartering heeft ook duidelijk gemaakt waar de minder waardevolle bostypen liggen. Deze bossen komen

in aanmerking om gerooid te worden. Hiermee kan de landschappelijke openheid vergroot worden en er ontstaat mogelijk ruimte voor een van de Natura 2000 habitattypen.

Beheren van ruigten

Op plekken waar organisch materiaal zich heeft opgehoopt ontstaat het Natura 2000-habitatype 'Ruigten en zomen'. Het habitatype profiteert van wintermaaibeheer. Kenmerkende planten van deze ruigten zijn moeraswolfsmelk, moeraslathyrus en veenreukgras. Indien 's winters gemaaid, kan dit type lang stand houden. Maar voor rietsnijders kan een perceel ook te ruig worden. Braam, haagwinde en andere kruiden kunnen de rietsnijder aardig frustreren. De rietsnijders komen vaak bij Natuurmonumenten met de boodschap dat het perceel te ruig is om er nog commercieel riet te snijden. Het is dan aan Natuurmonumenten om te beslissen wat er mee te doen. Voorheen werden deze percelen al gauw aangemerkt als potentiële locaties voor nieuwe petgaten of locaties voor rietlandherstel door middel van het 'schrappen', het verwijderen van de voedselrijke toplaag. Maar in de toekomst zal moeten worden gekeken of het uit het habitatype ruigten en zomen bestaat. Is dat het geval zal moeten worden gekeken of het beheer met een lagere pacht prijs gecontinueerd kan worden of dat het misschien mogelijk is het perceel in overjarig rietlandbeheer te nemen (eens in de 2 of meer jaren maaien). Het is nog niet bekend of zo'n extensiever beheer het habitatype in stand houdt.

Uit de aanwijzing blijkt nog eens dat De Wieden van internationaal belang is voor veel moerasvogels. Hierdoor is de aandacht voor ruige (riet)moerassen verder vergroot. In veel nieuwe natuur die in het kader van de EHS bij De Wieden wordt getrokken zullen moerassen worden aangelegd. Natuurmonumenten stelt uitdrukkelijk dat wanneer blijkt dat deze nieuwe moerassen te weinig overjarig riet opleveren voor moerasvogels, de hoeveelheid overjarig riet binnen het huidige natuurgebied zal moet toenemen. De doelstelling van Natuurmonumenten is 205 hectare overjarig riet, er is nu zo'n 170 hectare.

Soortenbeheer

Voor enkele soorten volstaat het beheer van habitattypen niet. Zij maken geen of weinig gebruik van de habitattypen waarvoor De Wieden is aangewezen. In sommige gevallen was er al een aangepast beheer voor deze soorten, bijvoorbeeld het uitleggen van vlotjes voor de zwarte stern, uitstellen van het maaien van percelen waarin de kwartelkoning is gehoord tot na 15 augustus, sparen waterzuring waarop eitjes en/of rupsen van de grote vuurvliedder zijn gevonden. Maar voor bijvoorbeeld het paapje ligt het wat anders. Deze vogel is zeer zeldzaam geworden in De Wieden met gemiddeld een paartje elk jaar. De hoop is dat dit dier zal profiteren van de omzetting van riet- naar hooiland. Voorlopig wordt er verder niets extra's gedaan voor deze soort, maar mocht de soort verder achteruitgaan, dan zal soortgericht beheer niet worden uitgesloten.

Galigaan

Ook door de aanwijzing van de gevleete witsnuit, de gestreepte waterroofkever en de vijf vissoorten zal het beheer mogelijk worden aangepast. Het gefaseerd slotenonderhoud was in zoverre gefaseerd dat niet alle sloten in een deelgebied in een keer geschoond worden. Maar nu er door toename van de intensiteit van monitoring steeds beter bekend is waar de genoemde dieren zich bevinden zouden het gefaseerd schonen van sloten verder aangepast kunnen worden door alleen delen van sloten te schonen, of sommige sloten tijdelijk helemaal niet.

Subsidies

Een aantal habitattypen en soorten zijn gebonden aan de zogemaande 'verlandingsreeks'. Deze reeks is de succesreeks, waarbij open water langzaam dichtgroeit tot een veenpakket. Gebonden aan de verlandingsreeks zijn onder andere meren met krabbenscheer, kranwierwateren, overgangs- en trilveen, vochtige heide, gevleete witsnuitlibel en grote vuurvliedder. Voor het duurzaam behoud van alle habitattypen en soorten die behoren tot de verlandingsreeks is het noodzakelijk dat er af en toe nieuw open water wordt gecreëerd. Dit beheer wordt cyclisch beheer genoemd. Anders dan bij regulier beheer, zoals maaien, is er nog geen structurele vergoeding voor dit cyclische beheer. Het is wel opgenomen als noodzakelijke maatregel in het beheerplan Natura 2000 voor gebieden De Wieden en De Weerribben. Dit kan Natuurmonumenten gebruiken naar potentiële subsidiënten. Mooier zou natuurlijk zijn dat het cyclisch beheer in de toekomst structureel vergoed wordt. Wie weet wordt dat ooit nog realiteit. ♦

Bart de Haan is Coördinator Beheerevaluatie, Faunabeheer en Toezicht bij de Beheereenheid De Wieden van Natuurmonumenten. B.dehaan@natuurmonumenten.nl

Aanwijzingen De Wieden

Habitattype	Oppervlak (ha)	Doelstelling oppervlak	Doelstelling kwaliteit
H3140 - Kranswienwateren	47,7	>	>
H3150 - Meren met krabbenscheer	46	>	>
H4010B - Vochtige heiden (laagveengebied)	9,2	>	=
H6410 - Blauwgraslanden	10,0	=	>
H6430A - Ruigten en zomen (moerasspirea)	647,7	=	=
H7140A - Overgangs- en trilvenen (trilvenen)	61,9	>	=
H7140B - Overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden)	176,8	=	=
H7210 - *Galigaanmoerassen	0,4	>	>
H91Do - *Hoogveenbossen	114,8	=	>

Habitatsoorten

Habitatsoorten	Doelstelling populatie
H1042 - Gevlekte witsnuitlibel	>
H1060 - Grote vuurvliinder	>
H1082 - Gestreepte waterroofkever	>
H1134 - Bittervoorn	=
H1145 - Grote modderkruiper	=
H1149 - Kleine modderkruiper	=
H1163 - Rivierdonderpad	=
H1318 - Meervleermuis	=
H1393 - Geel schorpioenmos	>
H1903 - Groenknolorchis	=
H4056 - Platte schijfhoren	=

= behoudsopgave, > is herstelopgave, beiden niet gekwantificeerd.

Broedvogelsoorten

Broedvogelsoorten	Doelstelling
A017 - Aalscholver	1000
A021 - Roerdomp	30
A029 - Purperreiger	50
A081 - Bruine Kiekendief	20
A119 - Porseleinhoen	20
A122 - Kwartelkoning	20
A153 - Watersnip	120
A197 - Zwarte Stern	200
A275 - Paapje	5
A292 - Snor	100
A295 - Rietzanger	3000
A298 - Grote karekiet	20

Niet-broedvogelsoorten

Niet-broedvogelsoorten	Doelstelling
A005 - Fuut	110
A017 - Aalscholver	n.b.
A037 - Kleine Zwaan	8
A041 - Kolgans	3800
A043 - Grauwe Gans	1100
A050 - Smient	500
A051 - Krakeend	150
A059 - Tafeleend	210
A061 - Kuifeend	430
A068 - Nonnetje	30
A070 - Grote Zaagbek	20
A094 - Visarend	2

Zomermaaibeer versus wintermaai-beheer

Bij maai-beheer zijn twee typen te onderscheiden; wintermaai-beheer en zomermaai-beheer. Bij wintermaai-beheer is het product riet, bij zomermaai-beheer hooi. Riet wordt pas gesneden als al het blad er afgevallen is. Riet heeft geen last van het maaien in de winter, omdat 's winters alleen de dode bovengrondse delen worden afgemaaid. Bij zomermaai-beheer wordt de rietdominantie snel teruggedrongen, de levende delen worden afgemaaid, iets waar riet slecht tegen kan.

Schrale vegetaties, zoals de Natura 2000-habitattypen Blauwgrasland, Trilveen, Overgangsveen en Vochtige heide zijn zeer gebaat bij zomermaai-beheer. Hiervoor zijn een aantal redenen te noemen.

- Doordat blad eerst moet vallen en riet 's winters bovengronds afsterft, waarbij reservevoedsel in de wortels wordt opgeslagen, worden er minder voedingsstoffen afgevoerd bij wintermaai-beheer.
- Riet gaat domineren bij wintermaai-beheer, kleine kwetsbare planten kunnen de concurrentie om licht niet aan.
- Bij wintermaai-beheer wordt de drijvende veenmat snel dikker en drijft hoger op door de dikke wortels van riet met grote luchtkanalen. Dit heeft twee gevolgen: een versnelde verzuring en het verdwijnen van kleine poeltjes op de veenmat. De verzuring versnelt doordat de bovenkant van de mat verder van het bufferende oppervlaktewater komt te liggen. De genoemde poeltjes vormen een uniek biotoop, met soorten als rood en groen schorpioenmos, trilveen-veenmos, plat blaasjeskruid en aan de rand groenknolorchis.
- Rozetplanten zoals echte koekoeksbloem en pioniers als de armbloemige waterbies profiteren van de openheid van zomers gemaaide percelen.

Het belang van de zomers schralere type hooilanden voor de zeldzame biodiversiteit is enorm. Van de 167 soorten van de Rode lijst (flora en fauna) die op dit moment uit De Wieden bekend zijn, zijn er 69 gebonden aan schrale hooilanden en maar drie aan wintermaai-beheer.